

nim skupinam: 1. germanski (standardna avstrijsčina in koroščina); 2. romanski (furlanščina, standardna italijanščina in severovzhodni italijanski dialekt); 3. slovanski (standardna slovenščina in koroški slovenski dialekti). Toda medtem ko se večjezičnost ohranja, so začeli v državah, ki si pokrajino delijo, prevladovati vsakokratni standardni kodi...

Starejši prebivalci Kanalske doline so v moji prisotnosti večkrat potožili, da govorijo svoje domače narečje (slovenski), da so po srcu Korošci, usojeno pa jim je živeti v Italiji."

Alojz Angerer

Monika Šašelj - Kropelj: LJUDSKA KULTURA V PRAVLJICAH IN POVEDKAH

Povzetek

Avtorica poroča o svoji doktorski disertaciji "Ljudska kultura v slovenskih pravljicah in povedkah, obranjeni 11. 6. 1993 na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Osnovni cilj študije je bil odkriti, kako v pravljicah in povedkah - obravnavani primeri so bili vzeti iz Štrekcljeve zapuščine - odsevajo sestavine ljudske kulture in stvarne razmere časa in okolja, v katerem so pravljice živele in bile pripovedovane. V nekaterih pravljicah in povedkah se da zaznati tudi stvarnost starejših obdobij, celo tistih, v katerih so se motivi porajali in so nastopali arhetipi pravljic. Tako odkriva študija ne le sestavine resničnega življenja, ki so jih vnašali v pripoved pripovedovalci iz svoje zavesti in podzavesti, izoblikovane v njihovem kulturnem okolju, ampak tudi pokaže, kako v njihovih globljih plasteh odsevajo stare družbene in duhovne razmere.

Abstract

The author gives the information on her dissertation "Reflection of Reality in the Slovenian Folk Tales" defended on June the 11th, 1993 at the Faculty of Philosophy in Ljubljana. The main aim of the study was to discover, how do the tales - discussed were the folk tales from Karel Štrekelj's inheritance - reflect the elements originating from the actual circumstances of the time and environment in which they lived and were narrated. In some folk tales we can perceive the reality of older periods even those in which the motives sprang up and the archetypes of the tales arose. Therefore the study explores not only the elements of the real life, which the narrators inserted in their story and which ensue from their perception and their subconsciousness formed in their cultural environment, but also show how do folktales formed in their deeper strata reflect old beliefs, and archaic social circumstances.

V doktorski disertaciji z naslovom Ljudska kultura v slovenskih pravljicah in povedkah, obranjeni 11.6.1993 na Filozofski fakulteti v Ljubljani, sem ob primerih iz Štrekcljeve zapuščine raziskovala odsev stvarnosti v slovenskih ljudskih pravljicah in

povedkah¹. Kratko poročilo o disertaciji objavljam na željo uredništva Glasnika, ki namerava tudi v bodoče objavljati tovrstne prispevke.

Osnovni cilj študije je bil odkriti, kako v obravnavanih pravljičah in povedkah odsevajo sestavine ljudske kulture oz. stvarne razmere časa in okolja, v katerem so živele.

Poleg tega, da sem raziskovala, interpretirala sledove ljudske kulture druge polovice 19. stol., torej časa, ko so bile obravnavane pravljičice in povedke zapisane, sem skušala pokazati še, kako se v mnogih pravljičah in povedkah da zaznati stvarnost starejših obdobj, tudi tistega, v katerem so se porajale. Skušala sem torej odkriti tudi globinsko podobo pravljič in v posameznih primerih razložiti njihovo jedro.

Ker doslej nismo imeli študij, ki bi raziskovale časovno določene skupine slovenskih ljudskih besedil z vidika stvarnosti in pri tem upoštevale vsa področja, s katerimi se ukvarja etnologija, se metodološko nisem mogla opreti na predhodna dela. Ustrezno metodo je bilo torej potrebno šele izdelati.

Študija je razdeljena v dva dela, zaradi večje preglednosti sem gradivo v obeh delih razdelila po pravih etnološke sistematike.

V prvem delu razlagam odseve posameznih sestavin tiste strani t.i. ljudske kulture oz. načina življenja, ki je ožje vezano na gospodarske razmere. Tu gre predvsem za posamezne omembe stvari in pojavov, ki jih poznamo kot resnične v času zapisa ali nekaj prej. Tako temeljijo moja izvajanja predvsem na povezavi teh omemb s podatki v strokovni literaturi in so moje raziskave v osnovi podprte z dosedanjimi etnološkimi in kulturnozgodovinskimi izsledki na posameznih področjih. Pravljičice namreč, ki sicer resda odsevajo življenje, ne morejo biti vir za njegovo poznavanje. Pravzaprav včasih kako mesto v njih lahko razložimo šele, če poznamo stvarnost.

Kot primer takega odseva stvarnosti, ki postane razumljiv šele z etnološko razlago, nam lahko služi omemba metličja v Križnikovi pravljičici "Od moškre". Tu dekle gospodu na vprašanje "*kaj oče delajo*", odgovori: "*Iščejo hišnega prostora*." Oče, ki mora gospodu pojasniti hčerkin odgovor, pa reče: "*Sem ga jeskou, ko sem šou po metličje*." To mesto razumemo šele, če vemo, da je za določene predele Slovenije značilna gradnja hiš, ki jim ponekod rečejo kar "na koš". Opaž, ki ga spletejo iz šibja, omečejo z ilovnatim blatom, ga zgladijo in pobelijo. Čeprav je tukaj omemba nekako 'skrivnostna', je pa vsekakor neposredna, kar velja na splošno za stvarne omembe v prvem delu.

V drugem delu pa je o neposrednosti mogoče govoriti le redko. Tu namreč raziskujem odsev družbenih razmer in verovanj, kar zahteva predvsem ustrezno razlago večjih sklopov besedil. Zato sem morala veliko bolj kot v prvem delu poseči po metodah, ki se uporabljajo prav na področju raziskovanja ljudskega pripovedništva. Večina študij, na katere sem se opirala, je nastala s pomočjo historično-geografske ali komparativne metode. Ta temelji na lociranju motivov, tipov in poti

predajanja ljudskega pripovedništva in skuša z iskanjem in rekonstrukcijo njihovih prvotnih oblik razložiti vsebino in pomen posameznih pravljic ali pa motivov. Delno sem pritegnila tudi strukturalistično metodo, vendar le v povezavi z etno-zgodovinskimi raziskavami družbenih okolij, v katerih naj bi besedila nastajala in živela dalje.

Poleg tega pa sem opazovala besedila tudi v luči dosedanjih izsledkov in analiz ne le raziskovalcev ljudskega pripovedništva, ampak tudi filologov (npr.: Ivanov, Toporov, Merkelbach) in jih upoštevala, kolikor sem jih imela za dobro utemeljene in uporabne tudi v naših primerih. Tako sem metodo, uporabljeno v prvem delu, bistveno dopolnila oz. razširila tudi v interdisciplinarnem smislu. Tak pristop upravičuje sama narava pravljic, ki so večplastne in v svojem bistvu izrazito mednarodne.

Medtem ko vnašanje stvarnih elementov z gospodarskega področja v pripoved zadeva le zunanjo plast pravljic in povedk, sestavine duhovne kulture in zlasti dejavniki družbene ureditve sežejo globlje. Zavedati se je treba, da tudi jedru pravljic ne prizanaša zob časa, ki včasih načne ali uniči celo strukturo te ali one pravljice. S pomočjo rekonstrukcije pravljinih simboličnih struktur včasih še lahko razberemo odsev kulture, časa in prostora, v katerem je pravljica nastajala. Kot primer naj navedem pravljice o ubijalcu zmaja (AaTh 300). Zgradba teh pravljic je alegorična, pa tudi protagonisti so alegorični. Po simboliki, ki jo ta pravljini tip ohranja, lahko sklepamo, da je vzniknil v kulturah, ki so po zasnovi kozmološke in družbeno kolektivne.

V takih primerih je bilo potrebno historične podatke, ki sem jih dobila iz strokovne literature, povezati z obravnavanimi pripovedmi, katerih struktura se je po analizi mestoma izkazala za simbolično. Te simbolične strukture imajo v drugih variantah pravljice istega tipa ali pa tudi v pravljicah drugega tipa drugačne oblike, imajo pa lahko enako funkcijsko zvezo in še vedno isto sporočilnost, torej predstavljajo ekvivalentne alegorične sklope. Če je interpretacija alegorij pravilna, bi morala dati v povezavi s podatki o kulturni sredini, v kateri se je predvidoma motiv izoblikoval, določene rezultate.

Gradivo, ki ga obravnavam, predstavljajo v veliki večini pravljice; od stotih besedil je povedk le 22. Poleg tega so vse, ki so privzete - tako kakor pravljice - vključene v tipni in motivni indeks in imajo torej mednarodni značaj. Čeprav imata tako pravljica kot povedka pogosto enake motive, sta vendar dve zelo različni zvrsti ljudskega pripovedništva. Motivi, sicer obema skupni, imajo lahko pri eni drugačno vsebino in pomen kot pri drugi. Za primer naj navedem motiv kraljične, spremenjene v kačo, ki ga imamo v nekaterih obravnavanih pravljicah. Najdemo ga pa tudi v mnogih povedkah, pri nas npr. v najbolj znani povedki o Veroniki s kamniškega Malega gradu. V pravljicah te vrste pomeni sprememba v kačo prehodno stanje, ki se obvezno konča srečno in pravljina junakinja spet zadobi svojo podobo, medtem ko v povedki ne dočaka rešitve in je njena zla usoda, bolje rečeno kazen, dokončna. Če povedka to, kar je čudovito, jasno razmejuje od stvarnosti in pos-

ki jih je določena družba v določenem času in prostoru vtisnila vanje - v našem primeru gre konkretno za slovenski prostor in za pravljice, ki so na tem prostoru ravno zaradi vplivov, ki so jih tukaj sprejemale, postale slovenske.

Njihov slovenski značaj se še bolj kot v podrobnostih, ki jih dobimo z analizo, pokaže v zbiranju in sestavljanju motivov samih ter v načinu njihovega povezovanja v celoto. pri tem je jasno zaznaven ne le življenjski stil in okolje pripovedovalcev, ampak tudi njihov način mišljenja in čutenja, izvirajoč predvsem v družbeno-godovinskih razmerah, kar je v disertaciji prikazano s primerjavo slovenskih in hrvaških variant istega pravljичnega tipa.

Opomba:

1. Mentorica naloge je bila prof. dr.Zmaga Kumer, člana komisije pa prof. dr.Janez Bogataj in prof. dr.Zmago Šmitek

ETNOLOGI IN STUDIA HUMANITATIS

Etnologi smo imeli v programski skupini knjižne zbirke Studia humanitatis, ki jo izdajata ŠKUC in Filozofska fakulteta, do njenega petega letnika svojega zastopnika. Potem je "naš človek" iz (vsaj stalnim naročnikom zbirke) nepojasnjenih razlogov iz programske skupine izpadel. V spremni besedi knjige Jack Goody, Med pisnim in ustnim, Ljubljana 1993, nam je Bojan Baskar, član uredniškega odbora omenjene zbirke in eden domnevnih somišljenikov nekaterih naših kolegov in kolegic na Zavetiški 5, zelo posredno in na moč diskretno vso zadevo pojasnil. Z vidika britanske socialne antropologije, nacionalno specifične discipline, je "tradicionalne folkloriste ter poznejše etnologue Evrope" označil za ljudi, "ki se po svoje motajo med odpadki zgodovine" (n.d., str.346). Sicer je res, da velja Zmago Šmitek za strokovnjaka za neevropsko etnologijo in ne za evropsko. Toda, kaj bi tisto. Zmago Šmitek je etnolog; vsaj za sedaj. Etnološko področje pa očitno želijo pokrivati nekateri sociologi; seveda na svoj izbran, sociološki ali antropološki način. Verjetno se tako rekoč čez noč levijo v socialne antropologe, kulturne antropologe.. Pravilno. Res, le kaj bi smetarji med humanistično, lepoznavsko elito?! Še zlasti, ker si - vsaj nekateri - dovoljujejo brez upoštevanja ambicij in problematičnih pogledov nekaterih sociologov in še koga agirati po svoje.

Slavko Kremenšek